

Volume 20, Issue 1
June 2022

ISSN 1731-8297, e-ISSN 6969-9696
<http://czasopisma.uni.opole.pl/index.php/osap>

ORIGINAL ARTICLE
received 2022-03-16
accepted 2022-05-11

Rekwizycje wojskowe w prawie francuskim

Military requisitions in French law

MARCIN KONARSKI

Wyższa Szkoła Menedżerska w Warszawie

ORCID: 0000-0001-8791-884X, marcin.konarski@wsm.warszawa.pl

Citation: Konarski, Marcin. 2022. Rekwizycje wojskowe w prawie francuskim. *Opolskie Studia Administracyjno-Prawne* 20(1): 75–97. DOI: 10.25167/osap.4766.

Abstract: The subject of this analysis is related to the French legal regulations in the field of military requisitions. They are treated as an element of a coherent system of State defence, which is based in the normative sphere on the fundamental legal act – the Code of Defence (*Le code de la defense*) of 2004. In the course of his discussion, the author presents the scope of legal solutions relating to military requisitions, the procedure of their performance, the system of compensation and indemnities, as well as criminal sanctions established to prevent violation of the requisition regulations.

Keywords: administrative law, public burdens, requisitions

Abstrakt: Przedmiot niniejszej analizy związany jest z francuskimi regulacjami prawnymi w zakresie rekwizycji wojskowych będącymi elementem spójnego systemu obrony państwa, który opiera się w sferze normatywnej na zasadniczym akcie prawnym, jakim jest kodeks obrony (*Le code de la defense*) z 2004 r. W trakcie rozważań autor przedstawia zakres rozwiązań prawnych odnoszących się do rekwizycji wojskowych, procedury ich dokonywania, systemu rekompensat i odszkodowań oraz sankcji karnych ustanowionych za przekroczenie przepisów rekwizycyjnych.

Słowa kluczowe: prawo administracyjne, ciężary publiczne, rekwizycje

1. Wprowadzenie

Nowożytny system rekwizycji wojskowych powstał we Francji w pierwszych latach Wielkiej Rewolucji Francuskiej za sprawą reform społeczno-ustrojowych

państwa (Konarski 2016: 31–47), w tym również licznych przeprowadzonych w tym czasie reform organizacji wojska. W dalszej kolejności w okresie tzw. wojen napoleońskich ten przemyślany system zaopatrywania wojska został rozwinięty i przeniknął do wielu państw europejskich, tworząc podstawy współczesnych rozwiązań prawnych w zakresie rekwizycji wojskowych (Wise 1944: 47–62).

Co do zasady rekwizycja w znaczeniu ścisłym oznacza skierowane przez władzę państwową do jednostki samorządu terytorialnego lub osoby prywatnej żądanie, za wynagrodzeniem, pewnego rodzaju świadczeń w naturze poparte w razie odmowy odpowiednim przymusem państwowym. Prawu do rekwizycji, przysługującemu władzy państwowej, odpowiada ze strony ludności kraju obowiązek o charakterze konstytucyjnym ponoszenia odpowiednich świadczeń. W ten sposób rozumiana rekwizycja jest świadczeniem w naturze, przy czym przedmiotem rekwizycji są świadczenia zarówno rzeczowe, jak i osobiste, do których należy np. obowiązek dostarczania różnego rodzaju środków transportowych (samochody, samoloty, konie itp.), obowiązek dostarczania kwater dla wojska i urzędników cywilnych, czy obowiązek dostarczania wszystkich innych wskazanych przez właściwe organy władzy państwowej przedmiotów i produktów, np. żywności (Mathiez 1920: 231–254; Cobbett 1937: 173–174). Z kolei osobisty charakter tych świadczeń odnosi się do obowiązków związanych z wykonywaniem różnego rodzaju prac fizycznych i wykonywaniem świadczeń na rzecz wskazanych podmiotów (np. roboty fortyfikacyjne). Tak rozumiane obowiązki świadczeń ludności na rzecz wojska egzekwowane przez władze państwowe w drodze rekwizycji swoje źródło znajdują w powinnościach, które zakładają, że każdy obywatel powinien przykładać się do zaspokojenia potrzeb państwa przede wszystkim w razie nagłych wypadków, gdy idzie o istnienie kraju, do poświęcenia własności prywatnej na rzecz obrony Ojczyzny (Okolski 1884: 35).

Ze względu na cel, ewentualnie na podmiot, dla którego dokonuje się rekwizycji, można podzielić je na rekwizycje wojskowe i cywilne. Te pierwsze stanowią jeden z rodzajów zaspokajania potrzeb przez wojskowe organy władzy państwowej, zazwyczaj w czasie pokoju lub w sytuacjach stanów nadzwyczajnych (Konarski 2020a: 83–109). Tego rodzaju rekwizycje oznaczają żądanie od mieszkańców kraju dokonania świadczeń w naturze (rzeczowych lub osobistych) na potrzeby wojska, wyrażone w formie nakazu rekwizycyjnego i poparte w razie odmowy odpowiednim przymusem państwowym. Rekwizycje wojskowe należy odróżnić od rekwizycji wojennych, które dokonywane są wyłącznie w czasie wojny, ewentualnie w czasie częściowej lub powszechnej mobilizacji (Cybichowski 1914: 72–81; Zakrzewski 1938: 89–93; Konarski 2020b: 8–37; Konarski 2020c: 43–60; Konarski 2020d: 335–351). Poza tym rekwizycje wojenne

nie stanowią jednolitej instytucji prawnej, bowiem rozróżnia się je na te dokonywane we własnym kraju i te dokonywane w kraju nieprzyjacielskim (Bierzanek 1982: 247–256)¹.

Z kolei w przypadku rekwizycji cywilnych to co do zasady są one dokonywane na potrzeby administracji publicznej lub ludności cywilnej (Konarski 2021b: 153–187). Rekwizycje te naruszają zasadę nietykalności prawa własności i stanowią ingerencję w to prawo, przez co mogą być stosowane wyłącznie w wyjątkowych wypadkach określonych przez ustawodawcę. Nie będziemy się tutaj nimi zajmowali, wobec czego odsyłamy do wybranej literatury w tym przedmiocie (Soubelet 1992: 215–217; Weclawiak 2003: 1023–1072; Beauvironnet 2016–2019a: online; Beauvironnet 2016–2019b: online).

Celem badawczym artykułu jest przede wszystkim analiza logiczno-językowa francuskich rozwiązań normatywnych w zakresie rekwizycji wojskowych, która stanowić ma w założeniu punkt wyjścia do refleksji nad systemem polskich rozwiązań prawnych w przedmiotowym obszarze i podjęciem ewentualnie w niedalekiej przyszłości dyskusji nad potrzebą dokonania zmian normatywnych w rodzimym systemie prawnym. Ograniczone ramy publikacji nie pozwalają jednak odnieść się szerzej do tej materii w tym miejscu, wobec czego jedynie w sposób symboliczny zostaną na końcu sformułowane uwagi *de lege ferenda*.

W niniejszej analizie oparto się na logice odkrycia naukowego (Popper 1977: 29; Pietruska-Madej 1995: 69–72), stosując metodę domatyczno-prawną, która posłużyła do badania przedmiotowych norm prawnych w ujęciu statycznym i metodę historyczno-prawną umożliwiającą wszechstronne oświetlenie zagadnienia na tle przeszłych pomników prawa, głównie XVIII i XIX wieku (Łyskowski 1929: 1–2), której wykorzystanie związane jest z badaniem norm prawnych dotyczących rekwizycji wojskowych w ujęciu dynamicznym. Poza tym oczywiście wykorzystano komparatystyczną metodę badawczą rozumianą jako proces porównywania systemów prawnych (Szymczak 2014: 42–44), która podobnie jak metoda historyczna bada prawo w ujęciu dynamicznym (Ziemiński 1974: 220–225; Barankiewicz 2010: 129). W trakcie rozważań zastosowano również metodę analizy systemowej i pomocniczo wykorzystano sposób rozumowania o charakterze intuicyjno-normatywnym. Podkreślić w końcu należy, że dobierając na potrzeby niniejszej analizy poszczególne metody badawcze kierowano się przez wzgląd na przedmiot rozważań paradygmatem właściwym dla prawa administracyjnego (Peszkowski 2020: 166–193; Izdebski 2021: 25–38).

¹ Instytucja rekwizycji wojennych znana jest prawu międzynarodowemu publicznemu od dawna i regulowana przez szereg aktów normatywnych, zob. Regulamin dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej załączony do IV Konwencji przyjętej w Hadze dnia 18 października 1907 r., Dz.U. 1927 r., Nr 21, poz. 161; Konwencja Genewska z dnia 12 sierpnia 1949 r. o ochronie osób cywilnych podczas wojny, Dz.U. 1956 r., Nr 38, poz. 171.

2. Francuski system rekwizycji na potrzeby własne sił zbrojnych i innych formacji

Konstytucja Republiki Francuskiej z dnia 4 października 1958 r. (art. 34), podobnie jak konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (art. 84 i art. 85 ust. 1), czy np. konstytucja Republiki Federalnej Niemiec z dnia 23 maja 1949 r. (art. 12a), konstytucja Republiki Greckiej z dnia 9 czerwca 1973 r. (art. 18 ust. 3), czy konstytucja Federacji Rosyjskiej z 12 grudnia 1993 r. (art. 55 ust. 3 i art. 56 ust. 1) zawiera wyłącznie ogólne postanowienia dotyczące obowiązków związanych ze świadczeniami osobistymi i rzeczowymi na rzecz obrony państwa (Viel 1995: 60–61). Do najbardziej powszechnych obowiązków w zakresie świadczeń o charakterze osobistym należą wszystkie, które nie pozostają związane ze służbą wojskową, a więc świadczenia pracy na rzecz władz cywilnych i wojskowych w postaci dostarczania siły roboczej, zaś w zakresie świadczeń o charakterze rzeczowym wskazać można na obowiązek dostarczania na potrzeby wojska kwater, różnego rodzaju środków transportowych (lądowych, wodnych, powietrznych) czy innego mienia służącego szeroko rozumianym potrzebom zaopatrzenia wojska².

Podobnie jak w przypadku wskazanych wyżej ustaw zasadniczych, zgodnie z art. 34 konstytucji francuskiej szczegółowe normy odnoszące się do tych świadczeń nakładanych na obywateli i ich majątek określa ustawa (Shnyakina 2014: 31–40). Podstawowym aktem normatywnym obowiązującym w systemie prawnym V Republiki Francuskiej, który reguluje w sposób kompleksowy zagadnienia rekwizycji wojskowych jest *Le code de la defense* (Kodeks Obrony, dalej jako: KO), który został ustanowiony ma mocy ordonansu nr 2004–1374 z 20 grudnia 2004 r.³ Ten zasadniczy w zakresie obronności państwa francuskiego akt normatywny opracowany został przez Dyрекcję ds. Prawnych przy ministerstwie obrony, szefów sztabów wojskowych oraz dyrekcje i służby pozostałych ministerstw, zaaprobowanie każdej z części zaś zostało powierzone Premierowi, Najwyższej Radzie Kodyfikacji i Radzie Państwa (Gregorczyk 2011: 56). Akt

² Por. szereg polskich regulacji prawnych odnoszących się do świadczeń osobistych i rzeczowych, jak np.: art. 200–232a ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 2021, poz. 372, 1728, tekst jednolity; ustawa z dnia 22 czerwca 1995 r. o kwaterowaniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 2020, poz. 2017, tekst jednolity; § 49–62 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2002 r. w sprawie świadczeń na rzecz obrony, Dz.U. Nr 18, poz. 1102; art. 25, 26 ust. pkt 6, art. 27 i 29 ustawy z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. 2017, poz. 1932, tekst jednolity; rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 sierpnia 2004 r. w sprawie świadczeń osobistych i rzeczowych na rzecz obrony w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny, Dz.U. Nr 203, poz. 2081.

³ Journal officiel de la République française „Lois et décrets” Nr 0296 z dnia 21 grudnia 2004 r.

ten składa się z dwóch części, które zostały określone jako część prawodawcza (*partie législative*) – obejmująca swoim zakresem ustawy, i regulacyjna (*partie réglementaire*) – obejmująca zakresem dekrety. Regulacje prawne w obszarze rekwizycji wojskowych znajdują się w części prawodawczej i zostały zgrupowane w księdze 2 części 2 KO. Obejmują one tytuły (I, II, II bis, III), które dzielą się na rozdziały i sekcje, zaś podstawową jednostką redakcyjną są artykuły.

Postanowienia zawarte we francuskim KO (art. L. 2221-2 KO) odnoszą się do rekwizycji na potrzeby własne sił zbrojnych i formacji do nich przyłączonych. W przypadku ogłoszenia częściowej lub powszechnej mobilizacji (*mobilisation partielle ou générale*) do Ministra Obrony (*ministre de la défense*) należy określenie terminu rozpoczęcia obowiązku świadczeń niezbędnych do uzupełnienia niedoborów zwykłych środków zaopatrzenia armii i innych formacji (np. żandarmerii) na całym terytorium Francji lub na jego części. Poza tym przepisy dotyczące rekwizycji wojskowych stosuje się do przymusowych świadczeń osobistych i rzeczowych realizowanych dla potrzeb Marynarki Wojennej oraz Sił Powietrznych i Korpusu Kosmicznego, przy czym Rada Państwa (*Conseil d'Etat*) w drodze dekretu może wskazać inne władze państwowe, którym zgodnie z art. L. 2221-3 KO przyznawać można uprawnienia w zakresie stosowania prawa rekwizycji.

W świetle art. L. 2141-1 i art. L. 2141-3 KO powszechna mobilizacja wdraża wszystkie przygotowane środki obronne, w tym również te odnoszące się do rekwizycji wojskowych, a więc nakłada obowiązki związane ze świadczeniami osobistymi i rzeczowymi na rzecz wojska (Zakrzewski 1938: 89–93). Zapotrzebowanie na te świadczenia przekazywane jest przez władzę wojskową do gminy (*commune*), przy czym o potrzebie przeprowadzenia rekwizycji zawiadamia się burmistrza (*maire*) będącego organem wykonawczym gminy wybieranym przez radę gminy (*conseil municipal*). Jeżeli jednak żaden członek organu gminy nie jest obecny w siedzibie gminy lub jeżeli pilna rekwizycja ma miejsce w punkcie odległym od siedziby gminy, wtedy w myśl art. L. 2221-7 może ona być skierowana bezpośrednio przez władzę wojskową do obecnych w tym czasie mieszkańców.

Zapotrzebowania wojskowe są zawsze formułowane na piśmie i podpisywane. Zawierają one rodzaj i liczbę wymaganych świadczeń oraz, w miarę możliwości, czas ich trwania. Zgodnie z art. L. 2221-5 KO za wykonane świadczenia zawsze wystawiane jest pokwitowanie (*reçu*). Jeśli mieszkańcy odmawiają zgody na przeprowadzenie rekwizycji, to zgodnie z art. L. 2221-10 KO władze wojskowe zostały upoważnione do uzyskania świadczeń w celu zaspokojenia swoich potrzeb przy użyciu siły. Pamiętać jednak należy, że wszystkie świadczenia stanowią podstawę do rekompensaty odpowiadającej ich wartości lub odszkodo-

wania, z wyjątkiem przypadków szczególnych określonych w artykule L. 2234-8 KO (np. zakwaterowanie wojska w domach mieszkańców do 3 dni).

Dokonywanie proporcjonalnego podziału wymaganych świadczeń na rzecz wojska pomiędzy mieszkańców należy do burmistrza, który koordynuje również dostarczanie wskazanych przedmiotów i usług na rzecz wojska. W świetle postanowień art. L. 2221-8 KO, co do zasady, wszelkie czynności związane z rekwizycjami przeprowadza on wraz ze wskazanymi czterema członkami rady miejskiej, jednakże w razie sytuacji spowodowanej działaniem siły wyższej lub wyjątkowo pilnej potrzeby może on podejmować je bez ich udziału. Oczywiście gdy wymagane przez wojsko przedmioty i usługi nie zostały przekazane w przewidzianych terminach, organ wojskowy dokonuje samodzielnie, z urzędu, ich proporcjonalnego podziału między mieszkańców.

Dostarczanie świadczeń osobistych i rzeczowych niezbędnych dla sił zbrojnych, które jest wymagane w drodze rekwizycji obejmuje w szczególności: 1) zakwaterowanie w domach prywatnych i kwaterowanie personelu w dostępnych pomieszczeniach i budynkach wszystkich rodzajów służb zależnych od sił zbrojnych; 2) codzienne posiłki dla personelu wojskowego zakwaterowanego w domach prywatnych (*alimentation quotidienne des militaires logés chez l'habitant*); 3) żywność i ogrzewanie dla sił zbrojnych; 4) wszelkiego rodzaju środki transportu wraz z niezbędnym wyposażeniem, w tym personel i materiały niezbędne do ich eksploatacji; 5) łodzie lub jednostki pływające po rzekach, jeziorach i kanałach; 6) materiały, narzędzia, maszyny i inne urządzenia niezbędne do budowy lub naprawy szlaków komunikacyjnych oraz, ogólnie, do wykonania wszystkich prac wojskowych; 7) dostarczanie kierowców (*conducteurs*) i personelu do wszystkich prac, które mają być wykonywane przez siły zbrojne i związanych z nimi formacji; 8) leczenie chorych lub rannych w domach miejscowej ludności; 9) dostarczanie artykułów odzieżowych, wyposażenia obozowego, pościeli, lekarstw i materiałów opatrunkowych (*objets d'habillement, d'équipement, de campement, d'armement et de couchage, les médicaments et moyens de pansement*); 10) dostarczanie wszystkich innych przedmiotów, materiałów i usług, których dostawa jest wymagana w interesie wojskowym.

Stosownie do postanowień art. L. 2222-1 KO rekwizycja może dotyczyć tylko czasowego korzystania z rzeczy, która po zakończeniu wskazanego terminu jest zwracana właścicielowi. Z wyjątkiem mobilizacji przedmiotem rekwizycji mogą być wyłącznie świadczenia wymienione w punktach 1–6. Statki powietrzne (*aéronefs*), wszelkiego rodzaju środki transportu i ich wyposażenie, łodzie i statki mogą być również rekwirowane za każdym razem jedynie na okres nie dłuższy niż dwadzieścia cztery godziny z wyjątkiem mobilizacji lub koncentracji wojsk (*mobilisation ou de rassemblement de troupes*). Poza przypadkami mobilizacji czy tworzenia jednostek w celu odbycia ćwiczeń mobilizacyjnych

i zbierania oddziałów w wyniku powołania rezerwistów zgodnie z artykułem L. 4231-4 KO środki transportu wszelkiego rodzaju i ich wyposażenie, w tym łodzie i statki, mogą być zarekwirowane każdorazowo jedynie na okres nie dłuższy niż dwadzieścia cztery godziny.

W nagłych wypadkach na rozkaz Ministra Obrony Narodowej lub upoważnionej władzy wojskowej odpowiedzialnej za obronę danego obszaru mogą zostać ustanowione przepisy mające na celu zobowiązanie do zaopatrzenia niezbędnego dla utrzymania mieszkańców miast garnizonowych (*villes de garnison*). Zapotrzebowanie na te dostawy może być zrealizowane przez władze administracyjne na mocy specjalnego upoważnienia dowódcy wojskowego (*délégation spéciale du commandant d'armes*).

Podkreślić należy, że na mocy postanowień art. L. 2232-1 władze państwowe mogą w czasie pokoju, na warunkach określonych dekretem przez Radę Państwa, przeprowadzać różnego rodzaju spisy osób, sprzętu, pojazdów, materiałów lub przedmiotów, produktów, artykułów żywnościowych, narzędzi, budynków, instalacji lub przedsiębiorstw, które mogą być potrzebne w czasie mobilizacji lub w razie, gdy władze państwowe uznają to za niezbędne.

Poza tym na warunkach i na czas określony dekretem Rady Państwa organ uprawniony do rekwizycji może zarządzić uprzednie zablokowanie mienia ruchomego w celu jego zarekwirowania (*blocage préalable des biens mobiliers, en vue de procéder à leur réquisition*). Środek ten stosownie do wspomnianego wyżej art. L. 2233-1 KO pociąga za sobą dla właściciela lub posiadacza przedmiotów obowiązek przedstawienia ich na każde żądanie administracji państwowej we wskazanym miejscu i w stanie, w jakim znajdowały się w dniu zatrzymania. Jeżeli w bezpośrednim następstwie zatrzymania i podczas jego trwania powstają dodatkowe koszty ochrony, konserwacji i w stosownych przypadkach, uszkodzenia lub pogorszenia stanu zatrzymanych przedmiotów, właściciel lub posiadacz tych towarów może zażądać zwrotu tych kosztów.

3. Zakres podmiotowy i przedmiotowy rekwizycji wojskowych

3.1. Świadczenia osobiste

Zgodnie z art. L. 2212-1 KO zarówno na mężczyzn, jak i na kobiety, którzy nie zostali powołani do służby wojskowej lub służby bezpieczeństwa narodowego (*service militaire ou du service de sécurité nationale*), może zostać nałożony obowiązek świadczeń osobistych lub zbiorowych na rzecz wojska, przy czym powołanie do sił zbrojnych wyłącza *ipso iure* obowiązek tych świadczeń. Ponadto obowiązkiem świadczeń osobistych mogą zostać objęte wszystkie osoby, które

zachowały swoją funkcję lub stanowisko, a także cały personel wchodzący w skład służby lub przedsiębiorstwa uznanego za niezbędne dla potrzeb kraju.

Poza tym jednak obowiązkowi świadczeń osobistych podlegają osoby otrzymujące emeryturę (*pension de retraite*) z tytułu związku w jakimkolwiek charakterze zarówno z administracją państwową lub samorządową, jak i ze służbami publicznymi. Osoby te pozostają do dyspozycji administracji lub służb państwowych, z którymi były związane przez okres pięciu lat od dnia przejścia na emeryturę, pod warunkiem jednak, że spełniają niezbędne kryteria sprawności fizycznej i intelektualnej.

W odniesieniu do kobiet prawo francuskie stanowi według postanowień art. L. 2212-2 KO, że ani kobiety w ciąży, ani te sprawujące niezawodową opiekę nad jednym lub większą liczbą dzieci do górnej granicy obowiązku szkolnego, ani nad jedną lub większą liczbą osób w wieku powyżej 70 lat lub cierpiących na niepełnosprawność wymagającą stałej opieki nie podlegają obowiązkowi świadczeń osobistych na rzecz wojska.

Z kolei w przypadku personelu kobiecego (*personnels féminins*), który może zajmować stanowiska niezbędne dla obronności, na podstawie decyzji właściwych ministrów sporządzana jest lista, a kobiety znajdujące się na niej podlegają w każdym czasie obowiązkowi rejestracji i składania deklaracji dotyczących stanu cywilnego, miejsca zamieszkania lub pobytu oraz sytuacji zawodowej i rodzinnej. W dalszej kolejności organ wnioskujący o przydzielenie wskazanych kobiet powiadamia je listem poleconym za potwierdzeniem odbioru o powierzonym w ramach świadczenia osobistego zadaniu oraz sposobie dalszego postępowania. W celu przygotowania personelu kobiecego organizowane są szkolenia trwające do 3 dni w roku.

Skierowanie przez władze państwowe w ramach świadczeń osobistych do prac w każdym departamencie odbywa się zgodnie z art. L. 2213-3 KO na podstawie przekazanych informacji i zapewnić ma rozdział zasobów ludzkich między wskazane administracje i służby publiczne oraz zakłady z uwzględnieniem znaczenia ich z punktu widzenia obrony narodowej, a w szczególności pierwszeństwa zakładów wykonujących świadczenia na rzecz sił zbrojnych (*établissements travaillant pour les armées*).

3.2. Świadczenia związane z zakwaterowaniem wojska

Świadczenia związane z zakwaterowaniem wojska nakładane na ludność przez władze państwowe należą do jednych z najbardziej uciążliwych, wobec czego szczegółowe uregulowanie tej materii stanowi od dawna zasadniczy przedmiot zainteresowania zarówno ustawodawcy (Henry 1919a: 5–40; Henry 1919b: 191–238), jak i administracji wojskowej (Clausewitz 1928: 304–310). Od cza-

sów napoleońskich zagadnienia kwaterunku wojska stanowią również istotny element polskiego systemu rekwizycji wojskowych (Filipiak 2011: 215–229; Konarski 2021a: 125–148; Konarski 2021b: 153–187).

W świetle prawa francuskiego zakwaterowanie wojsk (*logement des troupes*) na kwaterach lub w marszu (rozumianym jako ruch miarowy pochodu wojska do wskazanego punktu lub celu) w domach miejscowej ludności polega na umieszczeniu, w przypadku braku specjalnych koszar, personelu i sprzętu w częściach mieszkań lub budynków osób prywatnych, uznanych po przeprowadzeniu spisu ludności za odpowiednie do tego celu i ustalonych proporcjonalnie do zasobów każdej osoby. Warunki umieszczenia odnoszące się do personelu wojskowego każdego stopnia oraz do sprzętu są ponadto określone przez odrębne przepisy wykonawcze.

Rozmieszczanie wojsk na stacjach lub w marszu (*en station ou en marche*) polega w świetle postanowień art. L. 2223-1 KO na umieszczeniu personelu i sprzętu w mieszkaniach, zakładach, budynkach lub schronach wszelkiego rodzaju należących bądź do osób prywatnych, bądź do władz lokalnych i ich zakładów, bądź do państwa, bez uwzględniania warunków rozmieszczenia przypisanych w odniesieniu do wyżej określonych pomieszczeń personelowi wojskowemu każdego stopnia i sprzętowi, lecz wykorzystując, o ile to konieczne, pojemność pomieszczeń, z zastrzeżeniem jednak, że właściciele lub posiadacze zachowują przez cały czas niezbędne im pomieszczenia.

Zgodnie z postanowieniami artykułu L. 2222-1 KO i w przypadku niewystarczającej liczby budynków wojskowych przeznaczonych do zakwaterowania wojsk w miastach garnizonowych należy je uzupełnić za pomocą domów lub zakładów wynajmowanych przez gminy, a uznanych i zaakceptowanych przez władze wojskowe, lub za pomocą kwater dla oficerów i żołnierzy w domach miejscowej ludności. W przypadku braku budynków wojskowych w miastach, wsiach, przysiółkach i odosobnionych domach (*hameaux et maisons isolées*) kwatery zapewnia się w ten sam sposób oddziałom wydzielonym lub kwaterowanym, jak również pojedynczym żołnierzom.

Każda gmina zobowiązana została stosownie do art. 2223-3 KO do sporządzenia spisu (*recensement*) wszystkich mieszkań i zakładów, które mogą zostać przeznaczone do zakwaterowania wojska. Spis ten podaje się do wiadomości władz wojskowych, przy czym może on być zmieniany przez Ministra Obrony Narodowej w całości lub w części w odniesieniu zarówno do wskazanych miejscowości, jak i do czasu zakwaterowania.

Przy ustalaniu zakwaterowania lub wyżywienia w pomieszczeniach udostępnionych przez gminy nie można czynić rozróżnienia między osobami zależnie od ich funkcji lub cech. Klasztorne wspólnoty religijne (*communautés religieuses cloîtrées*) są jednak zwolnione z obowiązku zapewnienia zakwaterowania w swo-

ich domach, przy czym są one jednak zobowiązane do udzielenia rekompensaty tym mieszkańcom, którzy w ich zastępstwie podejmą się zakwaterowania. W świetle postanowień art. L. 2223-4 KO oficerowie przebywający w garnizonie w miejscu swojego stałego zamieszkania mają obowiązek zapewnienia sobie zakwaterowania we własnych domach.

Gminy zostały zobligowane do zapewnienia, że ciężar zakwaterowania lub wyżywienia będzie sprawiedliwie ponoszony przez wszystkich mieszkańców, którzy nigdy nie mogą zostać wypędzani z pokoju lub zajmowanego łóżka, w którym zwykle śpią, przy czym nie mogą jednak pod tym pretekstem uchylać się od obowiązku użyczenia mieszkania stosownie do swoich możliwości. Z wyjątkiem przypadku mobilizacji burmistrz nie może dysponować domem osób nieobecnych (*domicile des absents*). Z kolei publiczne lub prywatne placówki, o które wcześniej wnioskował organ wojskowy, i które są przez niego faktycznie wykorzystywane, nie są stosownie do postanowień art. L. 2223-5 uwzględniane przy rozdzielaniu miejsc zakwaterowania lub wyżywienia. Zaznaczyć należy, że w myśl art. L. 2223-6 w każdych okolicznościach wojsko ma prawo do korzystania z ogrzewania i oświetlenia (*chauffage et à l'éclairage*) w domach mieszkańców (Henry 1919a: 31–36).

3.3. Rekwizycje środków transportowych

Wszystkie postanowienia w zakresie rekwizycji mechanicznych środków transportowych swój wzór opierają na procedurach rekwizycji koni, które pierwotnie stanowiły podstawowy środek transportowy wojska przed pojawieniem się pojazdów mechanicznych (Renard 1919: 534).

Francuskie prawo rekwizycyjne stanowi w art. L. 2223-7 KO, że upoważnione władze wojskowe mają prawo przejmowania w drodze rekwizycji pojazdów mechanicznych (*véhicules automobiles*), ciągników rolniczych i przyczep do pojazdów mechanicznych niezbędnych dla służby sił zbrojnych i formacji do nich przyłączonych. Oznacza to, że właściciele, których pojazdy zostały uznane za odpowiednie dla zaspokojenia potrzeb wojska, powinni być powiadomieni w odpowiednim czasie na drodze wezwania wydanego przez władzę wojskową o warunkach, na jakich będą je przekazywać do siedziby komisji rekwizycyjnych (*siège des commissions de réquisition*) z chwilą wprowadzenia w życie obowiązku świadczeń lub z chwilą mobilizacji. Informacje o dostarczeniach wezwań (*remise des ordres*) są potwierdzane przez właścicieli środków transportowych, a burmistrz gminy i prefektura przekazują je organom wojskowym. Wszystkie pojazdy uznane za odpowiednie dla potrzeb sił zbrojnych i formacji towarzyszących muszą być w myśl art. L. 2223-8 KO wyposażone w akcesoria, części

zamienne oraz zapas paliwa i inne niezbędne składniki ich wyposażenia nierozzerwalnie z nimi złączone.

Postanowienia francuskiego KO zawierają szereg wyłączeń spod rekwizycji wojskowych w razie mobilizacji, co oznacza, że niektóre środki transportowe nie mogą zostać przejęte na rzecz władz wojskowych. Zgodnie z art. L. 2223-9 zwolnione spod rekwizycji zostały: 1) pojazdy należące do niefrancuskich przedstawicieli misji dyplomatycznych akredytowanych we Francji, jak również pojazdy należące do przedstawicieli zagranicznych misji konsularnych akredytowanych we Francji⁴; 2) pojazdy należące do lekarzy, weterynarzy i położnych w wymiarze jednego samochodu dla każdego z nich, pod warunkiem, że są one faktycznie wykorzystywane do wykonywania zawodu; 3) pojazdy wymagane dla usług publicznego transportu o znaczeniu krajowym.

Wykaz pojazdów, wskazanych w pkt 3, odpowiadających potrzebom administracji publicznej, transportu publicznego, obrony narodowej, życia gospodarczego, higieny i bezpieczeństwa publicznego, jest przekazywany przez zainteresowane departamenty ministerialne (*départements ministériels*) Ministrowi Obrony lub organom przez niego upoważnionym. W przypadku gdy z powodu niedoborów, które należy uzupełnić, niektóre z tych pojazdów zostaną uznane za niezbędne dla potrzeb sił zbrojnych i formacji przyłączonych, zagwarantowano ich zastąpienie poprzez wykorzystanie pojazdów niepodlegających rekwizycji, co następuje w drodze porozumienia między delegowanymi organami Ministra Obrony Narodowej i Ministra Robót Publicznych (*ministre des travaux publics*).

Przekazywaniem pojazdów mechanicznych dostarczonych do punktu rekwizycji (*centre de réquisition*) zajmują się komisje mieszane (*commissions mixtes*). Komisje te składają się z oficera wojska, który jest przewodniczącym, i przedstawiciela władz cywilnych. Członkowie ci są mianowani w czasie pokoju przez władze wojskowe, po uzgodnieniu z prefektami (Soubelet 1992: 215–217). Szczegółowe zasady działania komisji określone zostały na drodze rozporządzenia, przy czym zauważyć należy, że w myśl art. L. 2223-11 komisje te są również właściwe w sprawach ewentualnych roszczeń właścicieli pojazdów.

W razie mobilizacji sił zbrojnych operatorzy kolejowi (*opérateurs de chemins de fer*) są zobowiązani do udostępnienia Ministrowi Obrony Narodowej wszelkich środków osobowych i rzeczowych, jakie uzna on za konieczne dla zapewnienia szynowego transportu wojskowego. Dostarczony w ten sposób personel i sprzęt może zostać wykorzystany w całej francuskiej sieci kolejowej, przy

⁴ Wyłączenie podmiotowe od obowiązku dostarczania środków przewozowych wynika wprost z przepisów prawa międzynarodowego publicznego odnoszących się do prawa zakrajowości. Pojęcie „zakrajowości” określa się w formie opisowej jako „wyłączenie spod orzecznictwa krajowego”, zob. Grzegorzczak 2010: 51.

czym na wniosek organu wojskowego do dyspozycji pozostają również budynki gospodarcze stacji i dróg kolejowych łącznie z biurami, urządzeniami transmisyjnymi operatorów, które mogą być niezbędne dla administracji obronnej. Zgodnie z art. L. 2223-14 za przeprowadzone rekwizycje środków kolejowych przysługuje rekompensata.

Wśród środków transportowych, jakie podlegają rekwizycjom na rzecz wojska, w świetle regulacji prawa francuskiego znajdują się również wodne środki przewozowe (śródlądowe i morskie). Przypomnieć należy, że to właśnie żegluga śródlądowa jest najstarszą gałęzią transportu umożliwiającą przewóz znacznej ilości sprzętu i personelu wojskowego na duże odległości przy stosunkowo niewielkim nakładzie sił i środków. Tak więc możliwość prowadzenia wodnej żeglugi śródlądowej zawsze posiadała fundamentalne znaczenie w systemie ekonomii zarówno cywilnej, jak i wojskowej (Konarski 2021c: 102).

W odniesieniu do wodnych środków transportowych w przypadku mobilizacji sił zbrojnych i związanych z nimi formacji eksploatacja dróg wodnych wyznaczonych przez Ministra Obrony odbywa się pod kierownictwem władz wojskowych przez służby nawigacyjne lub przez oddziały specjalne (*services de navigation ou par des troupes spéciales*). Na wyznaczonych drogach wodnych bez uszczerbku dla zamówień przez wojsko, które mogą być składane za pośrednictwem burmistrzów, wodne środki pływające wszelkiego rodzaju, załadowane lub nie, ich załogi i personel, sprzęt i zaopatrzenie wszelkiego rodzaju niezbędne do celów wojskowych mogą być wymagane bezpośrednio w formie świadczeń osobistych lub rzeczowych. Ładunki statków, jak również towary składowane w portach i budynkach gospodarczych przy drogach wodnych, mogą być również bezpośrednio wymagane przez wojsko. Zgodnie z art. L. 2223-17 na drogach wodnych eksploatowanych pod kierownictwem władzy wojskowej w razie mobilizacji wojskowej ustaje *ipso iure* transport handlowy i wszelki ruch, z tym że może on być wznowiony w takim czasie i w takim zakresie, jaki określi Minister Obrony Narodowej, przy czym wstrzymanie transportu nie daje jednak podstaw do odszkodowania.

3.4. Rekwizycje mienia przemysłowego

W razie mobilizacji sił zbrojnych i formacji pokrewnych zarządzający zakładami przemysłowymi (*établissements industriels*) mogą być zobowiązani na bezpośrednie żądanie do przekazania do dyspozycji władz wojskowych wszystkich środków będących w ich posiadaniu, takich jak: personel, wyposażenie, surowce i produkty oraz środki do prowadzenia produkcji, wytwarzania i napraw wymaganych dla obsługi sił zbrojnych i formacji pokrewnych, zakładów obronnych i zaopatrzenia stref wojennych (Henry 1919b: 212–214).

W świetle postanowień art. L. 2223-18 KO w okresie wykonywania świadczeń osobistych i rzeczowych dla wojska żaden podmiot gospodarczy nie może, nie będąc do tego wyraźnie upoważnionym, dostarczać osobom trzecim materiałów, produktów i przedmiotów o takim samym charakterze jak te, które podlegają rekwizycji. W razie niedostatecznych środków produkcji władza wojskowa może na podstawie kolejnych rekwizycji objąć w części lub w całości w posiadanie zakłady przemysłowe i zapewnić ich funkcjonowanie własnymi środkami. W takim przypadku przed objęciem w posiadanie należy niezwłocznie sporządzić spis wyposażenia, dostaw i zapasów zakładu w obecności operatora lub wezwanego przez niego pracownika. W okresie działania władzy wojskowej i wykonywania przez nią czynności rekwizycyjnych zarządzający zakładami przemysłowymi mają prawo obserwować działania władzy wojskowej, nie utrudniając jednak ich prowadzenia.

Poza powyższym, w razie mobilizacji towary złożone w sklepach ogólnodostępnych czy składach celnych, jak również przewożone koleją mogą być bezpośrednio rekwirowane przez władze wojskowe. W razie potrzeby zlecenie rekwizycji jest kierowane do kierownika składu lub sklepu albo do operatora kolejowego. Wykonanie rekwizycji, jak stanowi art. L. 2223-19 KO, zwalnia skład celny, sklep lub operatora kolejowego z ich zobowiązań jako depozytariuszy lub przewoźników (*dépositaires ou transporteurs*), a zainteresowani mają te same uprawnienia i przywileje (*droits et privilèges*) w zakresie wypłaty odszkodowania.

4. Rekompensata i odszkodowania za szkody

Z punktu widzenia prawa administracyjnego rekwizycje dokonywane przez wojsko stanowią legalne działania administracji państwowej, co oznacza, że wykonując służbę publiczną, administracja jest często zmuszona korzystać z dóbr jednostki, a więc w drodze rekwizycji (będącej przecież działaniem władczym, a nie umownym) przejmować je na własność albo zajmować na czas określony. Tego rodzaju legalne działania administracji pociągają za sobą obowiązek wyrównania strat poniesionych przez obywateli, co następuje wskutek rekompensaty za dokonane rekwizycje lub odszkodowania za szkody spowodowane poprzez rekwizycje.

Wraz z prawodawstwem Wielkiej Rewolucji Francuskiej w zakresie rekwizycji wojskowych pojawiły się pierwsze regulacje mające za przedmiot ochronę obywateli, którzy poświęcając swoje dobra materialne na rzecz obrony Ojczyzny w razie inwazji wroga, utracili część lub całość swojego majątku, przekazując go na cele działań militarnych. Pojęcie prawa do odszkodowania pojawiło się po raz pierwszy wraz z przyjęciem dekretu z 11 sierpnia 1792 r. i zo-

stało następnie potwierdzone przez dekrety z 27 lutego i 14 sierpnia 1793 r. (9 Ventôse'a i 27 Thermidora roku I Republiki). Uznaje się, że dekret z 27 lutego 1793 r. po raz pierwszy tworzył obowiązek całkowitej naprawy szkód wojennych, w tym wynikłych z rekwizycji własnego wojska, i nadawał obywatelom prawa wierzytelności wobec państwa, tworząc podwaliny dla dalszych regulacji w latach późniejszych (Rundstein 1916: 6–7).

Zgodnie z art. L. 2234-1 KO rekompensata (*indemnité*) należna świadczącemu na rzecz wojska jest ograniczona do bezpośredniej i pewnej (*directe et certaine*) straty materialnej, jaka wyniknęła z powodu nałożenia na niego świadczenia przez władzę wojskową. Oznacza to, że w prawie francuskim uwzględnia się wyłącznie wszystkie wydatki rzeczywiście i koniecznie poniesione przez świadczeniodawcę (*damnum emergens*), wynagrodzenie za pracę, amortyzację i zwrot z kapitału, które obliczane są na zasadach ogólnych. Tym samym rekompensata nie przysługuje za utracone korzyści (*lucrum cessans*), które powód mógłby osiągnąć, swobodnie dysponując żądanym mieniem lub swobodnie kontynuując działalność gospodarczą.

Rekompensata jest płatna od chwili objęcia przedmiotu rekwizycji w ostateczne lub czasowe posiadanie lub od chwili rozpoczęcia świadczenia przewidzianych usług. Jednakże jeżeli świadczeniodawca udowodni, że poniósł bezpośrednie straty w wyniku rekwizycji po ogłoszeniu nakazu rekwizycji, a przed jego wykonaniem, rekompensata jest należna od dnia, w którym strata stała się skuteczna, z zastrzeżeniem ewentualnych potrąceń.

W przypadku braku podstaw prawnych do określenia cen lub czynszów rekompensatę za stałe lub czasowe wywłaszczenie ustala się na podstawie wszystkich elementów, biorąc pod uwagę poprzednie zwykłe użytkowanie wymaganej nieruchomości. Natomiast czasowe wywłaszczenie powoduje powstanie okresowej rekompensaty za pozbawienie możliwości korzystania z nieruchomości (Henry 1919b: 194–209). Z kolei w razie przekształcenia świadczenia rekwizycyjnego w postaci użytkowania w rekwizycję własności (*transformation d'une réquisition d'usage en réquisition de propriété*) sumy przyznane podczas czasowego pozbawienia posiadania z tytułu amortyzacji, a w przypadku rekwizycji wodnego środka transportu, sumy wypłacone na naprawy i konserwacje, ale niewykorzystane, są odliczane od rekompensaty za trwałe pozbawienie posiadania (*dépossession définitive*).

Zapotrzebowanie na świadczenia jest zasadniczo rekompensowane na podstawie normalnych i zgodnych z prawem cen świadczeń rzeczowych (*prix normaux et licites des prestations fournies*). W razie braku takich cen, w przypadku usług świadczonych przez przedsiębiorstwo, rekompensatę ustala się na podstawie ceny kosztów uzyskanej przez dodanie do rekompensaty z tytułu czasowego wywłaszczenia kwoty normalnych kosztów operacyjnych i wydatków

poniesionych przez przedsiębiorstwo w związku z wykonywaniem świadczonych usług.

W razie gdy budynki, które muszą być użytkowane przez wojsko, są wykorzystywane w gospodarstwie prowadzącym rzeczywistą działalność rolniczą, rekompensata za czasowe wywłaszczenie uwzględnia rzeczywistą stratę wynikającą z całkowitego lub częściowego uniemożliwienia prowadzenia działalności rolniczej w wymaganych pomieszczeniach. Aby ocenić czas trwania i zakres ograniczenia normalnej działalności gospodarstwa, należy wziąć pod uwagę z jednej strony możliwości przeniesienia i późniejszego wznowienia działalności, a z drugiej strony wyniki z ostatnich trzech lat.

W odniesieniu do gospodarstwa nierolniczego, które nie może zostać przekazane, rekompensata za wywłaszczenie jest obliczana na podstawie wartości wszystkich wymaganych aktywów. Jeżeli istnieją długi związane konkretnie z materialnymi elementami tego składnika majątku i jeżeli odsetki objęte w rekompensacie nie pokrywają kosztów tych długów, mogą one zostać w tym celu podwyższone do wysokości, w jakiej powód spłaciłby je w normalnych warunkach z dochodów przedsiębiorstwa; jeżeli jednak przedmiotowe koszty obejmują amortyzację, jest ona okresowo odejmowana od wartości składnika majątku.

Rekompensata rekwizycyjna (*indemnité de réquisition*) jest naliczana w dniu ostatecznego lub czasowego wywłaszczenia nieruchomości lub w pierwszym dniu świadczenia usług; w przypadku odszkodowań odszkodowanie rekwizycyjne jest naliczane w dniu wydania decyzji administracyjnej ustalającej jego wysokość. Jeżeli po złożeniu wniosku o użytkowanie mienia ruchomego organ wnioskujący rozszerza rekwizycję na własność tego mienia, odszkodowanie za ostateczne wywłaszczenie ocenia się na dzień powiadomienia o przekształceniu rekwizycji, biorąc pod uwagę stan mienia w dniu czasowego objęcia go w posiadanie. Odszkodowanie inne niż za ostateczne wywłaszczenie może być zmienione w celu uwzględnienia zgodnych z prawem zmian cen w okresie rekwizycji.

W razie świadczeń osobistych rekompensata odnosi się do wynagrodzenia, które jest określane przez organ wnioskujący na podstawie wynagrodzenia początkowego na zajmowanym stanowisku. Wynagrodzenie może zostać zwiększone wyłącznie o premie za wyniki, których wysokość jest każdorazowo ustalana przez organ wnioskujący. W świetle postanowień art. L. 2234-7 KO osoby, których świadczenia są wymagane, korzystają z ochrony przepisów prawa pracy, z wyjątkiem odstępstw wynikających z okoliczności.

Jeśli idzie zaś o odszkodowania za szkody, to w świetle prawa francuskiego państwo jest odpowiedzialne za szkody wyrządzone w użytkowanych dobrach zarekwizowanych, stwierdzone po zakończeniu rekwizycji, chyba że udowodni, że szkody te wynikają z działania świadczeniodawcy lub właściciela, z wadliwo-

ści dóbr, z działania siły wyższej, w tym działań wojennych. Jednakże w przypadku mienia ruchomego, jeżeli szkoda spowodowana działaniami wojennymi podczas rekwizycji zostanie uznana za spowodowaną zwiększeniem ryzyka bezpośrednio związanego z rekwizycją, zwolnienie państwa od odpowiedzialności nie ma zastosowania.

W przypadku świadczeń rekwizycyjnych co do zasady państwo jest odpowiedzialne za pogorszenie stanu, utratę lub uszkodzenie osób, jeżeli świadczący usługę wykaże, że są one konsekwencją albo nienormalnego zwiększenia ryzyka, które mogło być spowodowane przez rekwizycję, albo winy korzystającego z usługi. Z kolei zgodnie z art. L. 2234-17, gdy szkoda została spowodowana przez osobę trzecią, państwo wstępuje w prawa świadczeniodawcy wobec odpowiedzialnej osoby trzeciej w celu zwrotu wypłaconego odszkodowania lub wydatków poniesionych na ich naprawę.

W razie gdy państwo nie naprawia samodzielnie szkody, za którą jest odpowiedzialne i o ile szkoda nie jest objęta ubezpieczeniem, odszkodowanie ustala się na podstawie kwoty kosztów, które zostałyby poniesione w celu przywrócenia mienia do stanu pierwotnego, pomniejszonej, w razie potrzeby, o współczynnik uwzględniający stan zniszczenia mienia.

Jeśli idzie o procedurę ustalania odszkodowania, to każdy minister lub sekretarz stanu wyznacza organy uprawnione do rozstrzygnięcia o rekwizycji, których beneficjentem jest jego departament oraz, w razie potrzeby, do reprezentowania go w sądzie w tym celu. Informacja o wyznaczeniu jest przekazywana prefektom, którzy przekazują ją burmistrzom.

W każdym departamencie istnieje komisja ds. oceny rekwizycji składająca się w równej liczbie z przedstawicieli administracji publicznej oraz przedstawicieli grup gospodarczych, zawodowych, przemysłowych, handlowych lub rolniczych. Ponadto dla niektórych kategorii nieruchomości mogą być tworzone specjalne komisje oceniające (Henry 1919b: 193-194) z inicjatywy właściwego ministra i na warunkach określonych w dekrete Rady Państwa, co uregulowane zostało w art. L. 2234-20 KO.

Organ prowadzący likwidację przejętego bezpośrednio lub za pośrednictwem burmistrza wniosku o odszkodowanie przesyła świadczeniodawcy propozycje rozliczenia, wyznaczając termin na udzielenie odpowiedzi, a w przypadku jej przyjęcia upoważnia do wypłaty odszkodowania. W przypadku braku odpowiedzi we wskazanym terminie lub w przypadku powstania sporu sprawa jest co do zasady obowiązkowo przedstawiana przez administrację komisji ds. oceny wniosków, która wydaje uzasadnioną opinię.

Po podjęciu ostatecznej decyzji w sprawie kwoty odszkodowania administracja powiadamia o niej świadczeniodawcę listem poleconym za potwierdzeniem odbioru. Powiadomienie to wskazuje termin, nie krótszy niż piętnaście

dni i nie dłuższy niż trzy miesiące, w którym świadczeniodawca może wyrazić zgodę lub odmówić. W przypadku braku odpowiedzi w wyznaczonym terminie w myśl postanowień art. L. 2234-21 KO odszkodowanie uznaje się za przyznane i nakazuje się jego wypłatę. W przypadku odmowy w wyznaczonym terminie świadczeniodawca lub jego beneficjenci mogą w terminie sześciu miesięcy wnieść powództwo do sądu cywilnego, który orzeka w granicach swojej zwykłej właściwości.

W drodze odstępstwa od przepisów dotyczących tajemnicy zawodowej administracja publiczna i jej przedstawiciele są zobowiązani do przekazywania władzom odpowiedzialnym za rozliczanie rekwizycji, jak również komisjom oceniającym, wszelkich informacji przydatnych do określenia wysokości dodatków rekwizycyjnych. Organy te i ich przedstawiciele, jak również członkowie komisji oceniających, podlegają w świetle art. L. 2234-24 KO obowiązki zachowania tajemnicy zawodowej w odniesieniu do wszystkich informacji, z którymi się zapoznają.

Uzupełnić należy, że poszczególne dekrety Rady Państwa określają przede wszystkim: 1) warunki rozstrzygnięcia przetargów na użytkowanie nieruchomości należących do władz lokalnych lub instytucji publicznej; 2) stopę przyznanego odsetka; 3) metody oceny wymaganych świadczeń i wypłaty odszkodowań; oraz 4) warunki, w których ogólna akcja koordynacyjna w sprawie rozstrzygnięcia rekwizycji jest wykonywana w imieniu premiera przez Ministra Obrony wspieranego przez międzyministerialny komitet doradczy.

Poza tym szereg dekretów wykonawczych określa: 1) metody płatności i odzyskiwania rekompensaty z tytułu zysków kapitałowych, jak również metody zwrotu głównych kosztów utrzymania oraz procedury związane z ewentualnym nabyciem budynków przez państwo; 2) prawa i obowiązki cesjonariuszy wymaganych budynków w stosunku do Państwa; 3) warunki odszkodowania w naturze lub w pieniądzu za utratę wartości oraz odszkodowanie za wzrost wartości w przypadku prac wykonanych na statku zarekwirowanym; 4) sposób obliczania i wypłaty odszkodowania za utratę wartości oraz odszkodowania za utratę wartości w przypadku prac wykonywanych na zarekwirowanym statku powietrznym; 5) wskazują ograniczenia rekompensaty za wartość dodaną, której można żądać od dostawcy statku lub statku powietrznego.

5. Odpowiedzialność karna

Postanowienia w zakresie rekwizycji wojskowych przewidziane przez KO zawierają również te odnoszące się do sankcji karnych w razie ich naruszenia, przy czym ich zakres jest szeroki, bowiem obejmują one zarówno czyny przestępne popełnione wskutek np. odmowy wykonania rozkazu rekwizycyjnego

przez osoby, na które został nałożony obowiązek świadczenia osobistego lub rzeczowego, jak i czyny dotyczące nadużyć rekwizycyjnych ze strony przedstawicieli władzy państwowej.

W czasie pokoju niestosowanie się do środków nakazanych prawnie przez władze publiczne w zakresie świadczeń osobowych i rzeczowych na rzecz wojska podlega karze roku pozbawienia wolności i grzywny w wysokości 4500 euro. Z kolei podanie fałszywych informacji lub deklaracji (*faux renseignements ou de fausses déclarations*), ukrywanie lub próba ukrycia za pomocą oszukańczych manewrów mienia podlegającego spisowi podlega karze jednego roku pozbawienia wolności i grzywnie w wysokości 9000 euro. Zgodnie z art. L. 2236-2 przestępstwa przewidziane w poprzednich paragrafach podlegają karze pięciu lat pozbawienia wolności i grzywnie 15 000 euro, jeśli zostały popełnione w okresie mobilizacji ogólnej.

Niestosowanie się do wezwania organu wojskowego, a więc nieprzekazanie siłom zbrojnym środków transportowych uznanych za odpowiednie, podlega karze grzywny w wysokości 9000 euro. W razie niedopełnienia obowiązku związanego z przekazaniem zajęcie i rekwizycja mogą być dokonane niezwłocznie na wniosek przewodniczącego wspólnej komisji lub organu wojskowego (*diligence du président de la commission mixte ou de l'autorité militaire*). Poza tym jednak zgodnie z art. L. 2236-4 najbardziej dotkliwa sankcja karna odnosi się do sytuacji, w której w czasie wojny nastąpiła odmowa wykonania rozkazu rekwizycyjnego władz wojskowych (*refuser de donner suite à l'ordre de réquisition de l'autorité militaire*). Przystępstwo to podlega karze pięciu lat pozbawienia wolności.

W odniesieniu do świadczeń osobistych w czasie wojny w świetle dyspozycji art. L. 2236-5 KO odmowa lub porzucenie bez uzasadnionej przyczyny powierzonej służby lub pracy podlega karze pięciu lat pozbawienia wolności. Te same kary stosuje się w stosunku do personelu kopalń i zarekwirowanych zakładów przemysłowych oraz ich filii (*personnel des mines et des établissements industriels réquisitionnés et de leurs dépendances*).

Wreszcie dokonanie przez urzędnika lub przedstawiciela władzy publicznej (*fonctionnaire ou agent de l'autorité publique*) nielegalnych rekwizycji podlega karom przewidzianym w: 1) art. 432-10 kodeksu karnego (*code pénal*) z 1994 roku, jeżeli sprawcą jest osoba cywilna (*civil*); 2) art. L. 323-22 kodeksu sądownictwa wojskowego (*code de justice militaire*) z 2007 roku, jeśli sprawca jest żołnierzem (*militaire*). W tym drugim przypadku nadużycie przez żołnierza uprawnień przyznanych mu w związku z rekwizycjami wojskowymi lub odmowa pokwitowania dostarczonych ilości podlega karze dwóch lat pozbawienia wolności. Natomiast fakt, że żołnierz wykonuje rekwizycję, nie mając do tego prawa, podlega karze pięciu lat więzienia, jeśli rekwizycja jest wykonywana bez

użycia przemocy. Z kolei jeśli rekwizycja jest dokonywana przy użyciu przemocy (*violence*), podlega karze dziesięciu lat więzienia. Winny żołnierz może ponadto zostać skazany na zwolnienie ze służby lub utratę stopnia (*perte du grade*).

Poza tym prawo francuskie stanowi, że wykorzystanie lub ujawnienie informacji uzyskanych w trakcie przeprowadzania spisu (osób, pojazdów, budynków itp.) podlega karze roku pozbawienia wolności i grzywny w wysokości 9000 euro. Usiłowanie dokonania takiego czynu podlega takim samym sankcjom. Przepięstwo to zgodnie z art. L. 2236-7 KO jest zagrożone karą czterech lat pozbawienia wolności, jeżeli zostało popełnione przez urzędników lub przedstawicieli władz.

6. Zakończenie

System francuskich świadczeń osobistych i rzeczowych na rzecz wojska realizowanych w drodze rekwizycji wojskowych w razie powszechnej lub ogólnej mobilizacji uznać należy za przejrzysty i kompletny. Postanowienia odnoszące się do tej materii, które zawarte zostały w Kodeksie Obrony, stanowią uporządkowany zbiór zasad postępowania władz państwowych, które w części rozwiązań prawnych zawierają podobne dyspozycje, co regulacje polskie. Zauważyć jednak należy, że w przeciwieństwie do polskiego ustawodawstwa w zakresie świadczeń na rzecz wojska, francuskie regulacje prawne mają charakter spójnego, jednolitego systemu, który poprzez zwięzłą i syntetyczną redakcję zapewnia adresatom tych norm poczucie bezpieczeństwa prawnego będącego zasadniczą wartością gwarantowaną przez model demokratycznego państwa prawa.

Wśród postulatów *de lege ferenda*, jakie wyłaniają się na kanwie dokonanej analizy, należałoby wskazać przede wszystkim na potrzebę skodyfikowania w prawie polskim przepisów odnoszących się do świadczeń osobistych i rzeczowych, czemu częściowo wyszedł naprzeciw rządowy projekt ustawy o obronie Ojczyzny z 12 listopada 2021 r. (art. 618-664), który wpłynął do Sejmu 28 lutego 2022 r.⁵, zaś został uchwalony 11 marca 2022 r. i wszedł w życie 23 kwietnia 2022 r. Uznać jednak należy, że mimo słusznej decyzji w zakresie podjęcia prac nad skodyfikowaniem znajdujących się dotychczas w różnych aktach normatywnych przepisów z zakresu prawa wojskowego zarówno procedowany projekt, jak i uchwalona ustawa wciąż nie dokonują w oczekiwanym zakresie unifikacji zasad postępowania rekwizycyjnego, przez co nie ustanawiają spójnego systemu pozyskiwania środków osobowych i materialnych na rzecz wojska (Lewandowski 2019: 102; Filip 2020: 265-267; Konarski 2020c: 59). Wobec powyższego należałoby jak najszybciej w najbliższej przyszłości doprowadzić

⁵ Druk nr 2052.

do zadowalającego uregulowania tej kwestii, korzystając przy tym chociażby np. ze wzorów francuskich odnoszących się do systemu świadczeń osobistych i rzeczowych na rzecz wojska. Pamiętać jednak należy, że celem ewentualnych zmian w polskim systemie prawnym nie powinno być bezpośrednio kopiowanie rozwiązań stosowanych we Francji (lub innych krajach europejskich o podobnym potencjale), lecz przemyślane dostosowanie rodzimych rozwiązań normatywnych do zmieniających się warunków cywilizacyjnych. W prawie francuskim przyjęty model rozwiązań systemowych został skorelowany z dynamicznie zmieniającą się rzeczywistością społeczną, polityczną i gospodarczą, natomiast w Polsce, mimo przeprowadzenia ostatnich reform, systemu tego wciąż nie można określić mianem nowoczesnego, kompletnego i precyzyjnego.

Wykaz skrótów

KO – Le code de la defense (Kodeks Obrony) z dnia 20 grudnia 2004 r.

Bibliografia

Akty prawne

- Konwencja z dnia 18 października 1907 r. dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej. Dz.U. 1927, Nr 21, poz. 161.
- Konwencja z dnia 12 sierpnia 1949 r. o ochronie osób cywilnych podczas wojny. Dz.U. 1956, Nr 38, poz. 171.
- Konstytucja Republiki Federalnej Niemiec z dnia 23 maja 1949 r. W: *Konstytucje państw Unii Europejskiej*. 2011. Stańkiewicz, Wiesława (red.), 519–564. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Konstytucja Republiki Francuskiej z dnia 4 października 1958 r. *Journal officiel de la République française* Nr 0238 z dnia 5 października 1958 r.
- Konstytucja Republiki Greckiej z dnia 9 czerwca 1975 r. *Konstytucja Grecji*. 2005. Tłum. Ulicka Grażyna i Włodzimierz. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Konstytucji Federacji Rosyjskiej z dnia 12 grudnia 1993 r. *Konstytucja Federacji Rosyjskiej*. 2000. Tłum. Kubik, Andrzej. Wstęp Bosiacki, Adam. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dz.U. Nr 78, poz. 483.
- Ordonans Nr 2004-1374 z dnia 20 grudnia 2004 r. – Kodeks Obrony (Le code de la defense). *Journal officiel de la République française „Lois et décrets”* Nr 0296 z dnia 21 grudnia 2004 r.
- Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej. Dz.U. 2021, poz. 372, 1728, tekst jednolity.
- Ustawa z dnia 22 czerwca 1995 r. o zakwaterowaniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Dz.U. 2020, poz. 2017, tekst jednolity.

- Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej. Dz.U. 2017, poz. 1932, tekst jednolity.
- Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny. Dz.U. 2022, poz. 655.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2002 r. w sprawie świadczeń na rzecz obrony. Dz.U. Nr 18, poz. 1102.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 sierpnia 2004 r. w sprawie świadczeń osobistych i rzeczowych na rzecz obrony w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny. Dz.U. Nr 203, poz. 2081.

Opracowania

- Barankiewicz, Tomasz. 2010. Współczesne metody badania prawa. *Studia Prawnicze KUL* 1(41): 115–131.
- Beauvironnet, Eloïse. 2016–2019a. La réquisition en droit administratif français (I/II). *Journal du Droit Administratif (JDA)* 250, online.
- Beauvironnet, Eloïse. 2016–2019b. La réquisition en droit administratif français (II/II). *Journal du Droit Administratif (JDA)* 251, online.
- Bierzanek, Remigiusz. 1982. *Wojna a prawo międzynarodowe*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.
- Clausewitz, Carl. 1928. *O wojnie*. Tłum. Cichowicz, Augustyn; Koc, Leon Waław. Warszawa: Wojskowy Instytut Naukowo-Wojskowy.
- Cobbett, Pitt. 1937. *Cases on international law*. Volume II: *War and neutrality*. London: Sweet and Maxwell Limited.
- Cybuchowski, Zygmunt. 1914. *Międzynarodowe prawo wojenne*. Lwów: Gubrynowicz i Syn.
- Filip, Zbigniew. 2020. Świadczenia obywateli na rzecz obrony – prawda i mity. *Studia de Securitate* 1(10): 257–268. DOI: 10.24917/26578549.10.1.15.
- Filipiak, Zbigniew. 2011. Kwaterunek wojskowy w domach prywatnych Księstwa Warszawskiego. Regulacje prawne. *Studia Iuridica Toruniensia* 9: 215–229.
- Gregorczyk, Joanna. 2011. Uregulowania prawne i administracyjne dotyczące ochrony informacji klasyfikowanych we Francji – wybrane aspekty. *Roczniki Administracji i Prawa* 11: 51–68.
- Grzegorzczak, Paweł. 2010. *Immunitet państwa w postępowaniu cywilnym*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Henry, André. 1919a. Les réquisitions militaires immobilières (1re étude). *Revue du Droit Public et de la science politique en France et à l'étranger* 1(36): 5–40.
- Henry, André. 1919b. Les réquisitions militaires immobilières (2e étude). *Revue du Droit Public et de la science politique en France et à l'étranger* 1(36): 191–238.
- Izdubski, Jan. 2021. Metody badań nauk społecznych w nauce prawa administracyjnego. *Roczniki Nauk Prawnych* 4(31): 25–38. DOI: 10.18290/rnp21314-2.
- Konarski, Marcin. 2016. Prawo i rewolucja: Rozważania jurysty o rewolucji francuskiej 1789–1794. *Studia Prawnicze i Administracyjne* 1(15): 31–47.
- Konarski, Marcin. 2020a. Ciężary publiczne w sytuacjach konstytucyjnych stanów nadzwyczajnych. *Przegląd Prawa Administracyjnego* 3: 83–109. DOI: 10.17951/ppa.2020.3.83-109.

- Konarski, Marcin. 2020b. Osobiste i rzeczowe ciężary wojenne w świetle prawodawstwa okresu insurekcji kościuszkowskiej 1794 roku. *Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis* 2(9): 8–37. DOI: 10.34616/fiuw.2020.2.8.37.
- Konarski, Marcin. 2020c. Public burdens for the defence of the Polish state on the example of the obligation to hand over means of transport in the event mobilisation is announced or during a war. *Wojskowy Przegląd Prawniczy* 3(295): 43–60.
- Konarski, Marcin. 2020d. The obligation to hand over draught animals and carts upon the announcement of mobilisation or the outbreak of war in the light of the act of 21 February 1922 and the implementing acts. *Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie* 2(13): 335–351. DOI: 10.32084/tekapr.2020.13.2-25.
- Konarski, Marcin. 2021a. The quartering of troops in interwar Poland in the light of administrative law. *Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego* 1(18): 125–148. DOI: 10.32084/sawp.2021.16.1-8.
- Konarski, Marcin. 2021b. Obowiązek dostarczania mieszkań na potrzeby osób wojskowych i cywilnych w latach 1919–1925 w świetle ustawodawstwa i orzecznictwa Najwyższego Trybunału Administracyjnego. *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa* 2(14): 153–187. DOI: 10.4467/20844131KS.21.012.13520.
- Konarski, Marcin. 2021c. The peacetime duty to provide means of transport for the army on the example of inland waterway vessels and aircraft. The case of interwar Poland. *Studia Iuridica Toruniensia* 29: 91–114. DOI: 10.12775.SIT.2021.024.
- Lewandowski, Grzegorz. 2019. Świadczenia na rzecz obrony w procesie pozamilitarnych przygotowań obronnych państwa. Stan aktualny oraz kierunki rozwoju. *Wiedza Obronna* 4(269): 77–104. DOI: 10.34752/rg8x-yn20.
- Łyskowski, Ignacy. 1929. O metodzie w badaniach prawno-historycznych. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1(9): 1–9.
- Mathiez, Albert. 1920. Les réquisitions de grains sous la terreur. *Revue d'histoire économique et sociale* 2(8): 231–254.
- Okolski, Antoni. 1884. *Wykład prawa administracyjnego obowiązującego w Królestwie Polskim*. Tom III. Warszawa: S. Olgerbrand i Synowie.
- Peszkowski, Sławomir. 2020. Aksjonormatywny paradygmat nauki prawa administracyjnego i jego metodologiczne konsekwencje dla nauki administracji i nauki polityki administracyjnej. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Prawnicza. Prawo* 28: 166–193. DOI: 10.15584/znurprawo.2020.28.13.
- Pietruska-Madej, Elżbieta. 1995. Pragmatyczne i apragmatyczne aspekty odkrycia naukowego. *Filozofia Nauki* 4(12): 65–76.
- Popper, Karl. 1977. *Logika odkrycia naukowego*. Tłum. Niklas, Urszula. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Renard, Georges. 1919. Les limites de la compétence judiciaire en matière de réquisitions militaires. *Revue du Droit Public et de la science politique en France et à l'étranger* 1(36): 522–565.
- Rundstein, Szymon. 1916. *Szkody wojenne. Teoria nadzwyczajnych indemnizacji w prawie publicznym*. Warszawa: F. Hoesick.
- Shnyakina, Tatyana. 2014. Private and public in requisitions. *Bulletin of the Moscow State Regional University. Series: Jurisprudence* 1: 31–40.

- Soubelet, Pierre. 1992. Sur le droit de réquisition: Prefets et réquisitions civiles. *Le Revue Administrative* 267: 215–217.
- Szymczak, Iwona. 2014. Metoda nauki o porównywaniu systemów prawnych. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 3(76): 37–49.
- Viel, Mariè-Thérèse. 1995. Podział kompetencji w sprawach wojskowych między parlament, prezydenta Republiki i premiera. *Przegląd Sejmowy* 1(9): 57–90.
- Weclawiak, Rémy. 2003. Sécurité civile et réquisition. *Revue du Droit Public et de la science politique en France et à l'étranger* 4(119): 1023–1072.
- Wise, Maurice. 1944. Requisition during the French Revolution (1789–1815). *Louisiana Law Review* 1(6): 47–62.
- Zakrzewski, Tadeusz. 1938. *Organizowanie siły zbrojnej w państwie*. Warszawa: Wojskowy Instytut Naukowo-Oświatowy.
- Ziemiński, Zygmunt. 1974. *Metodologiczne zagadnienia prawoznawstwa*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

